

Юлія Калимон,
Ігор Кульчицький,
Ігор Ліхнякевич

Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне?

У статті висвітлено основні аспекти дослідження явища ідіолекту, а також ідіостилю та індивідуального стилю вітчизняними й зарубіжними вченими. Схарактеризовано відмінності термінологічного означення цих понять. Проаналізовано основні причини ототожнення цих термінів, окреслено принципові відмінності їх глумачення. Такий аналіз здійснено з погляду вивчення ідіолекту та ідіостилю письменників. Визначено перспективні напрями подальших досліджень на основі уточненої термінологічної бази.

Ключові слова: ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль, лінгвістика, термін.

Постановка проблеми та її значення. Поняття *ідіолект* давно відоме в лінгвістиці, хоча точне визначення і саме існування феномену продовжує бути предметом дискусій, зокрема в зарубіжній науці. Н. Дітмар у статті «Дослідження ідіолектів» пропонує визначення ідіолекту як «мову людини, яка через набуті звички та стилістичні особливості особистості відрізняється від інших людей і на різних етапах життя людини показує, зазвичай, різні чи по-іншому виважені комунікативні засоби» [10, с. 111].

Відносною на сьогодні є і кількість досліджень цього явища. У минулому відсутність інтересу до дослідження ідіолекту полягала в труднощах із отриманням відповідних даних, а на теоретичному рівні це пояснюють у деяких випадках ігноруванням цього явища як чогось нецікавого для досліджень, а також зрозумілим акцентом уваги на загальному, а не конкретному. Лінгвісти зацікавлені в дослідженнях мови, і ця зацікавленість природно призводить до абстракції та ідеалізації, які часто виключають індивідуальне мовлення. Багато лінгвістів заперечувало існування ідіолекту. Р. Барт писав, що «*ідіолект, видається, значною мірою ілюзією*» [6, с. 21]. Схожий скептицизм виявляв і Р. Якобсон, відзначаючи, що явище ідіолекту «*видається дещо викривленою фантастикою*» [11, с. 82]. В. Лабов зазначав, що «*саме існування терміна ідіолект як об'єкта лінгвістики означає поразку поняття *langue de Соссюра* як об'єкта уніфікованого соціального розуміння*» [12, с. 192].

Мета та завдання статті. Водночас питання ідіолекту знайшло своє місце і стало предметом досліджень у філософії, психолінгвістиці, соціолінгвістиці та інших суміжних із лінгвістикою дисциплін. Окрім цього, коли йдеться про опис мови певного письменника, то дуже часто послуговуються термінами *ідіолект*, *ідіостиль*, *індивідуальний стиль*, часто не розрізняючи їх. **Мета та завдання** цієї розвідки – розкрити поняття «ідіолект» та здійснити спробу аналізу цього явища з погляду вітчизняних і зарубіжних вчених.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У лінгвістиці В. Гумбольдт і молодогораматисти – одні з перших, хто зосередив свою увагу на людині й заохочував вивчення повсякденної мови та використання мови окремими людьми. Усе ж першим, хто запропонував термін *ідіолект*, був американський лінгвіст Б. Блох (Bernard Bloch), котрий визначив його як «*сукупність можливих висловлювань у певний час використання мови, щоб взаємодіяти з іншим мовцем*» [7, с. 7]. З появою соціолінгвістики велику увагу було приділено дослідженню соціолектів, і концепцію індивідуальності в мові було піддано критиці. Проте ситуація дещо змінилась із появою такого напрямку, як лінгвістична експертиза, яка розвиває методи авторської атрибуції текстів на практиці, виокремлюючи лінгвістичні особливості мовців, аналіз яких може допомогти розрізнити авторів. Мовне вираження визначено не лише самим автором, а й низкою інших чинників (типом тексту, адресатом та обставинами), тому воно може бути дуже різноманітним. Такий підхід дає широке поле для розвитку такого типу досліджень.

Як пише К. Хейзен (K. Hazen) у статті «Ідіолект», питома значення цього терміна належить до двох категорій: 1) загальна сума всієї мови однієї особи, зокрема всі можливі висловлювання; та 2) мовний випуск однієї людини (тобто лише те, що людина говорить, а не внутрішні, розумові знання). Деякі вчені наголос тут роблять на сукупності моделей варіації мови, яка відрізняє людину від інших мовців того ж діалекту [9, с. 21].

Водночас, як зазначає К. Хейзен, додатковим обмеженням для цих двох категорій є час – ідіолект людини може бути обмежений певним часом, таким чином частково прирівнюючи ідіолект до стилю. Термін *ідіолект* часто використовують для визначення діалекту як сукупності ідіолектів, як абстракції або як чогось середнього арифметичного.

Отже, як зазначено вище, молодогораматика, зокрема Г. Пауль (Hermann Paul) у роботі «Принципи історії мови» («Prinzipien der Sprachgeschichte»), заперечували метафоризацію мов як живих організмів, натомість пропагуючи центральним місцем мови мозок людини. Г. Пауль виступив проти народної психології (Völkerpsychologie) та ввів такі терміни, як індивідуальна мовна діяльність (individuellen Sprechfähigkeit), індивідуальні відмінності (individuelle Verschiedenheiten), індивідуальні мови (individuelle Sprachen), індивідуальна неоднорідність (individuelle Unterschiede). Сучасні інтерпретації роботи Г. Пауля використовують термін *ідіолект* в обговоренні його поглядів. На відміну від молодогораматиків, Ф. де Соссюр зміщував акцент із діахронічного аналізу на синхронічний, проте він зберіг концепцію індивідуального розташування мови: «...виконання ніколи не здійснюється всіма одразу, воно завжди є індивідуальним, і кожна окрема людина в цьому є господарем – ми це назвемо мовленням». Ф. де Соссюр використовує префікс *idio-* в обговоренні фокусу синхронічної лінгвістики: «предметом синхронічної лінгвістики є встановлення загальних принципів усієї ідіосинхронічної системи» [13, с. 21]. Перше використання терміна *ідіолект* Б. Блохом є переглядом певних постулатів Л. Блумфілда: «Сукупність усіх можливих висловлювань одного мовця в певний час у використанні мови для взаємодії з іншим мовцем є ідіолектом...» [7, с. 21]. Це означає, що 1) ідіолект властивий одному мовцю; 2) мовець може мати різні ідіолекти на різних етапах свого життя; і 3) мовець може мати два або більше різних ідіолектів в один і той самий час. Сам Л. Блумфілд писав: «Якщо ми достатньо уважно поспостерігаємо, то ми побачимо, що немає двох людей – або, навіть, і однієї людини в різний час – які б говорили однаково» [8, с. 45].

Ще одне дискусійне питання полягає в тому, чи є ідіолект реальним об'єктом лінгвістичних досліджень? У. Вайнрайх та інші вчені фактично вилучили термін із соціолінгвістики, рішуче виступивши проти визначення мови як сукупності ідіолектів, що складають діалект. Натомість вони стверджували, що лише мова мовної спільноти має стійкі моделі, а окремі люди отримують їх від мовної спільноти. Отже, у соціолінгвістиці моделі мовної варіативності окремої людини часто вивчали лише в сукупності, для виявлення моделей мовної варіативності певної мовної спільноти [9, с. 21].

Однак чимало вчених погоджувалося з індивідуальною природою мови. Це були, зокрема, Г. Остгоф та К. Бругман, Л. Єльмслев, Е. Сепір, Е. Бенвеніст, Б. де Куртене, та ін. Водночас Л. Щербач стверджував, що індивідуальні мовні величини можуть вивести лише з процесів говоріння і розуміння, адже індивідуальну мову, зважаючи на її складність, важко прослідкувати під час безпосереднього спостереження, посилення. За словами І. Торопцева, індивідуальна мова – це «частина загальної мови плюс можливі інновації індивідуума, які ще не ввійшли до загальної мови». Отже, як підсумовує В. Лютикова, мова реально існує лише в мові індивідів, які розмовляють та які становлять мовне співтовариство, яке наділене спільною мовою. Окремо ж людина не створює своєї мови, відмінної від загальної, але й спільна мова існує завдяки індивідуальній мові. Отже, логічно визнати індивідуальну мову найменшою одиницею спільної мови [3, с. 7–19].

На теренах України вчені більш схильні розглядати ідіолект у контексті аналізу творчості письменників. Зокрема, В. Жайворонок зазначає, що «майстер слова... намагається “видобути” з кожної мовної одиниці максимальний семантико-стилістичний ефект і разом з тим уміло реалізувати її експресивні потенції. Лише тоді авторське висловлення вражає своєю точністю та образністю. Якщо вдається таке щасливе поєднання..., тоді можна говорити про індивідуальний стиль мовлення (ідіолект)» [1, с. 27]. Водночас багато вчених послуговується ще й термінами *ідіостиль*, *індивідуальний стиль*, нерідко вважаючи їх взаємозамінними, це зумовлено, на думку О. Переломової, зв'язком цих понять із такими явищами, як «світобачення письменника», «мовна особистість», «мовна картина світу» [4, с. 7]. Л. Ставицька у статті «Про термін ідіолект» схильна розглядати його як об'єкт соціолінгвістики особистості, який «ніби всотує всі без винятку “лектальні” терміни соціолінгвістики (прим. – етнолект, гендерлект, регіолект, тощо), динамічна природа яких надає сутності, що стоїть за терміном, досить умовного та варіабельного характеру...», таким чином увівши поняття «мультилектність індивіда» [5, с. 5]. Водночас дослідниця окремо розглядає співвіднесення термінів «ідіолект», «ідіостиль», і, посилаючися на роботи В. Григор'єва та

П. Гриценка, зазначає, що ідіостиль автора ширший за його ідіолект, адже «*ідіолект – це сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують мовлення окремого індивіда, а ідіостиль – індивідуальний стиль, сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора у певний період або всю його творчість*». Їх, на думку дослідниці, можна ототожнити, проте оперування терміном *ідіолект* зобов'язує дослідника враховувати екстралінгвальний фон мовотворчості письменника, хронологічні параметри творчості письменника: дата, місце народження і проживання, історико-культурні обставини, соціальне макро- і мікросередовище та ін., що визначають мовний код і окремого індивіда, і письменника [5, с. 10–11]. Саме нехтування екстралінгвальними чинниками творчості письменників, на думку дослідниці, спричиняє поверховий аналіз їх ідіостилю. Згідно з П. Гриценком початком дослідження мови художнього тексту є його текстологічний аналіз, з'ясування історії та руху тексту, крім того, вивчення ідіостилю повинно спиратися не лише на «канонічні» тексти, а й на тексти інших стилів цього автора, зокрема, публіцистичні, наукові, епістолярні, есе, щоденники, та навіть спогади про нього [5, с. 13]. Це стає актуальним, урахувавши те, що в теорії художньої літератури під ідіолектом певного автора розуміють усю сукупність створених ним текстів у вихідній хронологічній послідовності (або послідовності, схваленій самим автором, якщо тексти зазнавали переробки), а під ідіостилем – сукупність глибинних текстопороджувальних доміант і констант певного автора, які визначили появу цих текстів саме у такій послідовності [2, с. 292].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що в лінгвістиці терміни *ідіолект*, *ідіостиль* повністю ототожнювати не варто, зважаючи на ширшу сферу вживання першого та на переважання в другому виразних та маркованих засобів мови, що більш характерно для мови художньої літератури. Водночас ідіостиль можна позначати й синонімічним словосполученням *індивідуальний стиль*. Таке уточнення, на нашу думку, сприятиме подальшим докладнішим дослідженням мови художніх творів різних письменників. Окрім цього, сьогодні зростає кількість досліджень не лише ідіостилів певних письменників, а також й ідіолектів перекладача їх творів, оскільки ідіолект перекладача відіграє не останню роль в інтерпретації художнього твору не мовою оригіналу. Особливо цікавими в цьому ракурсі стають порівняльні дослідження перекладів творів неспорідненими мовами, прикладами чого є спроби дослідження перекладу Р. М. Рільке з огляду на вплив ідіолекту перекладача (а це були В. Стус та М. Орест) на власне переклад, а не вже звичний аналіз адекватності перекладу лише з погляду лексичних, фонетичних, граматичних та інших аспектів (див. Марченкова І. Проблема перекладу ідіолекту Р. М. Рільке – лірика у циклі «Дуїнські елегії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3181>).

Отже, категорія *ідіолект* пройшла довгий шлях становлення як один із ключових об'єктів лінгвістичних досліджень і стала невід'ємною частиною сучасної парадигми антропоцентричної лінгвістики, водночас поповнилася такими взаємосинонімічними термінами, як *ідіостиль*, *індивідуальний стиль* завдяки вивченню ідіолектів письменників, які вимагають чіткого розмежування і методологічної бази досліджень.

Джерела та література

1. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 27–34.
2. Леденёва В. В. Особенности идиолекта Н. С. Лескова : Средства номинации и предикации : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / В. В. Леденёва. – М., 2000. – 481 с.
3. Лютикова В. Языковая личность: идиолект и диалект : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 : Филологические науки. – Екатеринбург, 2000. – 316 с.
4. Переломова О. Ідіостиль Валерія Шевчука : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Переломова. – Суми, 2002. – 177 с.
5. Ставицька Л. Про термін ідіолект / Л. О. Ставицька // Укр. мова. – 2009. – № 4. – С. 3–15.
6. Bartes R. Elements of Semiology. Hill and Wang [Electronic resource] / R. Bartes. – New York, 1968. – Mode of access : <http://ebookbrowse.net/barthes-roland-elements-of-semiology-pdf-d180133779>
7. Bloch B. A set of postulates for phonemic analysis. Language XXIV / B. Bloch. – 1948. – P. 3–46.
8. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – London : George Allen and Unwin, 1973. – 566 p.
9. Hazen K. Idiolect / K. Hazen // Keith Brown. (Editor-in-Chief) Encyclopedia of Language & Linguistics, Second Edition. – Vol. 5. – 2006. – P. 512–513.

10. Dittmar N. Explorations in 'Idiolects' in Robin Sackmann and Monika Budde (eds) / N. Dittmar // *Theoretical Linguistics and Grammatical Description: Papers in honour of Hans-Heinrich Lieb*. – Amsterdam : Benjamins. – P. 109–129.
11. Jakobson R. *Studies on Child Language and Aphasia* / R. Jakobson. – The Hague : Mouton, 1971. – 104 p.
12. Labov W. *Sociolinguistic Patterns* / W. Labov. – Univ. of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.
13. Saussure F. *de Cours de linguistique générale* / F. Saussure. – Paris : Payot, 1972. – 520 p.

Калымон Юлия, Кульчицкий Игорь, Лихнякевич Игорь. Идиолект, идиостиль, индивидуальный стиль. Тождественны или различны? В статье рассмотрены основные аспекты исследования явления идиолекта, а также идиостиля и индивидуального стиля отечественными и зарубежными учеными. Приведен обзор различий терминологического определения этих понятий. Проанализированы основные причины отождествления этих терминов, очерчены принципиальные различия их толкования. С этой целью рассмотрены и изучены взгляды на идиолект, идиостиль и индивидуальный стиль различными учеными. В частности, такой анализ осуществлен с точки зрения изучения идиолекта и идиостиля писателей. Определены перспективные направления дальнейших исследований на основе уточненной терминологической базы.

Ключевые слова: идиолект, идиостиль, индивидуальный стиль, лингвистика, термин.

Kalymon Yuliya, Kulchytskyi Ihor, Likhnyakevych Ihor. Idiolect, Idiostyle, Individual Style. Equal or Different? The article deals with the main aspects of idiolect phenomenon research as well as that of idiostyle and individual style by both domestic and foreign scientists. The review of the differences in terminology definitions of these concepts is provided. Thus the authors analyze the main reasons for these terms identification as well as outline the basic differences of their interpretation. In particular, this analysis is made in terms of idiolectal and idiostylistic study of writers languages. The perspective directions for further research based on the specified database terminology are outlined.

Key words: idiolect, idiostyle, individual style, linguistics, term.

Стаття надійшла до редколегії
01.04.2014 р.